

Игњатије ЗЛОКОВИЋ

Кнезлашки мир и побједа Народне странке у Далмацији

Мир у Кнежлазу, у Кривошијама — 11. јануара 1870. којим је окончан Бокељски устанак, и побједа Народне странке на изборима за Далматински сабор у јесен исте године, два су блиска и значајна историјска догађаја, међу собом уско повезана.

Устанку у Боки Которској су били узрок незадовољство народа, деценијама нагомилавано, лошим поступцима аустријске администрације у Далмацији која је самовољно и незаконито управљала, а к томе народ осирсмашила. Врхунац свега овога био је покушај аустријске владе, да закон о војној обавези прошири и на Боку Которску, што је изазвало Устанак 1869. године.

Борба за Народни препород у Далмацији започела је увођењем уставног стања у Аустрији, познатом Октобарском дипломом од 20. X 1860. године.¹⁾

На основу поменутих одредаба у прољеће 1861. године у Далмацији је први пут вођена неједнака, а уједно и тешка изборна борба за избор посланика за Далматински сабор. Народ је пошао у борбу против свемоћног владиног апарата и владине Аутономашке странке привилеговане посве недемократским из-

¹⁾ До тада је Далмација аустријска покрајина, подијељена на округе, срезове и општине, којом је управљао царски намјесник. По Октобарској дипломи у Далмацији се уводи Намјесништво и Покрајински сабор као законодавно покрајинско тијело (Др Фердо Чулиновић, *Државно правна историја југословенских земаља XIX и XX вијека*, књ. I, Загреб 1950, стр. 233).

Аустријска крунска земља, Краљевина Далмација формирана је као административна јединица после Бечког конгреса 1815. године. Поред бивше Дубровачке Републике у њу је укључена и Бока Которска са вањским општинама Будвом и Паштровићима. Од 1878. Боки је прикључена и општина Спич (*Енциклопедија Лексикографског завода*, бр. 2, Загреб, стр. 219).

борним законом.²⁾ Зато је у априлу 1861. ушло у Далматински сабор (у Задру) од 41 изабраног посланика само 14 народњака (окупљених у Народној странци).³⁾

Бока је имала право на четири посланика. Изабрала је своје одличне народне прваке и истакнуте присташе Народне странке: Стјепана Митрова Љубишу, капетана Луку Трипковића⁴⁾ из Доброте, кап. Јосипа Ђуровића⁵⁾ и др Брна Верону оба из Прчања.

Посланици Народне странке, иако мањина, наступали су у Сабору сложено и борбено.

У овој години било је отворено и Царевинско вијеће у Бечу (Централна скупштина). Бока је имала једног посланика — Стјепана Митрова Љубишу — који је тамо водио оштру борбу са др Лапеном, такођер послаником у овом вијећу и вођом Аутономашке странке.

Овај први Сабор Далмације засиједао је од априла 1861. до априла 1864. Ове три године у главном су испуњене борбом народњака:

1) да народни језик, српскохрватски или — како су га тада називали — словенски буде издјеначен са италијанским који је још од млетачке управе у Далмацији важио као службени језик у администрацији, судству и просвјети;

2) да се ублажи биједа ове сиромашне покрајине;

3) да се одвоји грађанска од војничке власти.

²⁾ Аутономашима су названи од 1866. противници уједињења Далмације, Хрватске и Славоније — Италијани или наши ренегати који су под утицајем италијанске културе постали италијанофили. Неки од њих су присташе т. зв. славолалматинске нације. У политичкој борби груписани у Аутономашкој странци, која је окупила наслијеђену бирократију (венецијанску и француску) посјелнике, трговце и старо градско чиновништво које није било потпуно славенизирано. Аутономашки сачињавају привилегисан слој према народњацима (кметови и рибари), подржавани од Владе у Бечу и реакционираних кругова из Италије. (*Енциклоп. Лекс. завода* 1, стр. 302-303).

³⁾ Неправедност октроисаног изборног закона најбоље свијелочи слиједећи омјер: Посланици Народне странке представљали су 470.000 Југословена, а аутономашки 15.000 свих осталих становника Далмације. (Чулиновић, н. дј., стр. 233).

⁴⁾ Кап. Лука Трипковић (1820-1900) запажени борац за народна права. Један од првака Народне странке. Дугогодишњи предсједник општине — Доброта, покретач и предсједник њене Славјанске читаонице (прве на Приморју, основане 1862). Почасни грађанин Котора. У својој кући у Доброти — за вријеме устаничких борби у Кривошијама — одржавао тајне састанке и прикупљао средства за устанике. (А. Милошевић, *Прилози за историју поморства Б. К.*, рукопис, стр. 55, 56, Пом. музеј — Котор).

⁵⁾ О кап. Јосипу Ђуровићу: Н. Луковић, *Прчањ*, стр. 171; И. Злоковић, *Из трећег Бокељског устанка*, Годишњак Поморског музеја — Котор (ГПМК), VI/1957, стр. 229.

Влада се све више свети народњацима отпуштањем из службе и премјештањем вођа Народне странке.⁶⁾

Један од отпуштених био је и др Миха Клаић, професор у Дубровнику и народни посланик. Одличан говорник и писац који је на сједници Сабора, која је расправљала о језичном питању у Далмацији, свој говор започео: „Зовимо се ми како хоћемо, али никада нећемо престати бити оно што јесмо: један сâм народ, једна сама обитељ”. Два дана касније Сабор је био распуштен. Ипак, ово прво саборско раздобље било је одлучујуће за касније борбе. Први политички испити младих народних вођа били су успјешни иако је у овим тешким годинама изгледало да је успјех још далеко.

У почетку овог раздобља народњаци су покренули у марту 1862. своје гласило *Il Nazionale*. Штампано се на италијанском језику и био намијењен грађанском слоју, док је његов прилог на српскохрватском *Народни лист* био намијењен сељацима.

Штампање главног гласила Народне странке на италијанском језику доказ је да ни народна интелигенција у Далмацији није довољно познавала свој језик; школовали су се у италијанским школама јер није било народних. По далматинским градовима, па и најмањим, међу чиновништвом и већим дијелом интелигенције провијавао је италијански дух. Народни језик се презирао и сматрао језиком ниже класе.

Посљедњи избори за Сабор, на којима су аутономаши добили већину, обављени су у августу 1864. под највећим терором аустријске полиције. Од 24 изабраних кандидата Аутономашке странке били су половина државни чиновници и срески начелници. Изабрано је свега 9 народњака и 4 аутономашка дисидента.⁷⁾

У јуну 1865. у Бечу је пало реакционарно министарство Шмерлинга (Schmerling). Нову владу је саставио Белкреди (Belcredi) који заводи нешто либералнији курс. У Далмацији је било најављено: побољшање управе, слобода штампе, и да чиновници морају познавати српскохрватски језик.

Гувернер Далмације генерал Лазар Мамула био је смијењен, а постављен барун Јосип Филиповић. Поднамјесника др Лапену — познатог вођу аутономаша — замијенио је Стјепан Дојми, садашњи срески начелник Боке Которске. Смијењено је још неколико озлоглашених чиновника.

⁶⁾ И. Злоковић, *Бока и Народни препород на Приморју*, ГПМК, X/1962, стр. 195.

⁷⁾ Јубиларни број *Народног листа* 1862-1912, Задар 1912, стр. 98-98.

Сабор се састао тек крајем децембра 1865. Народњаци су успјели да настава у основним школама буде на матерњем језику, а у средњим на српскохрватском и талијанском.

Слиједеће 1866. године Аустрија је тучена у рату с Пруском и Италијом. Бечки владајући кругови налазе ријешење у дуализму, познатој нагодби са Мађарима 1867. о којој *Народни лист* пише: „Монархија је пукла на двије поле, а словенски народи изручени на милост и немилост хегемонији двају народа: Њемаца и Мађара”. Распуштени су покрајински сабори па и далматински. Слиједећи избори, обављени по старој пракси, донијели су Народној странци 15 мандата.

Борба у Сабору се наставила свом жестином. Посланик Миха Павлиновић оптужује Лапену да је као поднамјесник Далмацију претворио у аустријску Сибирију. Власти су гониле и хапсиле присташе Народне странке оптужујући их за велеиздају. У разним градовима Далмације руља је физички нападала посланике и прваке Народне странке. Намјесник Филиповић, који је хтио да заведе ред и законитост, био је присиљен да поднесе оставку. Наслиједио га је генерал Иван Вагнер, који се ослањао на аутономаше и безобзирно гонио народњаке.⁸⁾

Док су народњаци у Сабору прикупљали своје снаге да се одрже пред све већим нападима Владине већине — која је сада у генералу Вагнеру имала добро залеђе — са југа, из Боке Которске, допирали су охрабрујући гласови. Бокељи нијесу хтјели примити Закон о војној обавези, позивајући се на своје давнашње привилегије. Владици чиновници у Боки, на челу са среским начелником Емилом Францом, вријеђају и изазивају народ. Почетком октобра 1869. проглашено је у Боки изнимно стање. Пријеки суд хапси и стријеља родољубе. Намјесник генерал Вагнер мислио је да ће сама његова појава у Боки затећи покоран народ на кољенима. Али народ је тражио да с њим разговара и да саслуша њихове жалбе и жеље. Због бахатости, или кукавичлука, није на то пристао већ се — необављена посла — вратио у Задаб. Мало послије, два пута поражен на Кривошијама, имао је прилике да види што све може народ који је жељан слободе.

Вагнер је смијењен са положаја намјесника Далмације, а именован генерал Гаврило Родић, који је у Кнежлазу у Кривошијама са устаницима склопио мир 11. јануара 1870. По том миру Влада је одустала од примјене Закона о војној обавези за подручје Боке Которске. Свим устаницима је дата амнестија, накнада за претрпљену штету и храна за народ до нове жетве.

Опозициона штампа Аустрије и Угарске коментарисала је Кнежласки мир на разне начине, али за Владу неповољно. На-

⁸⁾ Јубиларни број *Народног листа*, 100, 101, 102.

родни лист је писао да је овај мир прављен „као да су у питању двије самосталне државе, а не с једне стране представници државне власти, а с друге стране припадници те исте државе“.)

Устанак у Боки аутономаши су покушали искористити да минирају Народну странку. Али њени посланици — охрабрени поразом аустријске војске у Боки и бламажом војне и цивилне администрације у Далмацији — захтијевају да Влада почне у Далмацији примјењивати чл. 19. Темелјног закона о опћим правима грађана и приказују петицију са четири хиљаде потписа. Аутономаши изражавају неповјерење Влади која прима петиције, док у Боки одјекује огањ из пушака и проглашава се „опсадно стање“.

„Краљевом одлуком“ — каже Винко Кисић¹⁰⁾ — „Сабор је био одгођен до неизвјесног рока. Аутономашка странка је остала сабор у који се више никада није повратила као већина. Кривошијски устанак отворио је очи и показао је до чега може довести здвојност очајног народа“.

Узроке Бокелског устанка расправљало је и Царевинско вијеће у Бечу. Аутономаш Лапена је тврдио да је устанак „плод политичких смутљиваца и извањске агитације“, циљајући на Црну Гору. Љубиша је за устанак окривио Владу, поступке њених чиновника, у првом реду намјесника Далмације генерала Вагнера, прогањање народних првака, отклањање црногорског посредовања, итд.

Групе словенских посланика у Царевинском вијећу (Чеси и Пољаци) бојкотују сједнице парламента. Подстакнути бокелским примјером, траже већа права за своје народе. Влада је била присиљена да поднесе оставку. Непопустљивог предсједника Хаснера замијенио је Потоцки са мисијом да ублажи незадовољство, у првом реду словенских народа.

Нова влада је распустила покрајинске саборе, па и далматински. Расписани су нови избори. У Далмацији је била најављена слобода и непристрасност избора али је то било више на ријечима него на дјелу. Навике старог чиновничког, аутономашког, апарата није било лако искоријенити. Али је компактност и снага народа сада лако сборила све препреке. Народна странка однијела је сјајну побједу: 25 посланика за Далматински сабор, а аутономаши 16. Бока је непосредно послуже Кнежлаза, доживјела још један триумф јер је све своје гласове дала Народној странци.

⁹⁾ Др Антон Дабиновић, *Позадина Бокелског устанка год. 1869*, изд. ЈАЗУ 1929, стр. 79, 84, 85, 86.

¹⁰⁾ Јубил. Народ. лист, стр. 103.

Изабрала је: Ђорђа и Коста Војновића,¹¹⁾ Стј. Љубишу и Вицка Луковића.¹²⁾

Народна странка је победила и поред Изборног закона који је давао надмоћност посједницима, градовима и трговачким коморама, рачунајући овдје већину аутономашких гласова. Бока је у свим изборима за Сабор — без обзира на изборна тијела — бирала народњаке.¹³⁾

„Извојштењем народне већине у Сабору” — каже Ј. Бианкини¹⁴⁾ — „успјешно је завршена прва и најтежа деценија борбе за Народни препород. У народу се постепено буди нови живот, дух народни све више продире у градове и села, народни језик заузима своје позиције”.

Бока је у Народном препороду дала свој обилат и частан удио. Она је то могла са више успјеха захваљујући свом географском положају, јер је „Боком одавна провијавао дух слободе са сусједних брда”.¹⁵⁾

Побједа Народне странке у изборима за Далматински сабор 1870. године донијела је нови курс у управном апарату Далмације, непоћудан Бечу. Тој побједи је предходио и допринио Бокељски устанак од 1869. и Кнезлашки мир од јануара 1870. године, који су — поред пораза аустријских јединица у Кривошијама — још и немило раскринкали аустријски управни апарат у Далмацији.¹⁶⁾

Тада јединствена и сложна Народна странка — која је била окупила Србе и Хрвате Далмације — побједу на Кривошијама сматрала је и својом побједом. Бока је постала још чвршћи и поузданији њен ослонац. Ова побједа је правилно схваћена и

¹¹⁾ Ђорђе Војновић (1834. Херцег-Нови — 1895. Задар) дугогодишњи предсједник Херцеговске општине. Од 1867-1892. члан Далматинског сабора. Његов брат др Косто (1832. Херцег-Нови — 1902. Дубровник) правник, правни историчар, професор Правног факултета у Загребу, адвокат у Дубровнику, посланик у Хрватском сабору (Станојевић, *Енциклопедија СХС*, IV, стр. 1133 и 1134).

¹²⁾ Јубил. *Нар. лист*, стр. 104.

¹³⁾ И. Злоковић, као под 6), стр. 201.

Бока је тада имала 15 општина: Котор, Доброта, Пераст, Рисан, Херцег-Нови, Луштица, Кртоли, Тиват, Ластва, Столив, Прчањ, Муо, Грбаљ, Будва и Паштровиће — И. З.

¹⁴⁾ Јурај В. (1847-1928) свештеник, политичар и публициста. Уредник *Народног листа*. Члан Сабора у Задру и Царевинског вијећа у Бечу. Један од оснивача и први предсједник Јадранске страже.

¹⁵⁾ Ј. Бианкини, *Народни препород у Далмацији*, Београд 1927, стр. 58 и 66.

¹⁶⁾ И. Злоковић, *Посјета Фрања Јосипа Боки Которској и њене политичке и привредне посљедице*, ГПМК, XI/1963, стр. 188.

оцијењена у народним масама не само Далмације већ и свих словенских покрајина Аустро-Угарске монархије.

Дуж нашег Приморја још до наших дана, слушала се у народу изрека: „Не дâ Бока отворити ока”.

LA PAIX DE KNEZLAZ ET LA VICTOIRE DU PARTI NATIONAL EN DALMATIE

Ignjatije ZLOKOVIĆ

La lutte pour la Renaissance Populaire en Dalmatie a commencé par l'introduction de l'état de constitution en Autriche, par le fameux diplôme d'Octobre du 20. X 1860. Les premiers buts de cette lutte étaient:

1) que la langue nationale serbo-croate ou — comme on l'appelait alors — la langue slovène fût égale à la langue italienne qui depuis le gouvernement vénitien en Dalmatie (et à Boka Kotorska) était la langue officielle pour l'administration, les tribunaux et la culture;

2) que la misère fût atténuée dans ces régions pauvres;

3) que les autorités civiles fussent séparées des autorités militaires.

Le parti national, qui luttait pour arriver à ces fins, a activé en 1862 son journal »IL NAZIONALE« en langue italienne, avec l'annexe »NAŘODNI LIST« (LE JOURNALE NATIONAL) en langue serbo-croate.

Les premières années de la lutte du Parti national ont été très dures et sans beaucoup de succès car à cause de la loi réactionnaire des élections et la terreur de la police, le Parti national était en minorité, lors des élections en 1864.

En 1869 a éclaté à Boka Kotorska la révolte contre les autorités autrichiennes qui voulaient abolir les anciens privilèges reconnus aux habitants de Boka en 1797 et en 1815 quand Boka avait été, la première et la deuxième fois, soumise à l'Autriche. Le rébellion avait été suscité surtout par la nouvelle loi autrichienne qui abolissait au peuple de Boka le droit de ne pas servir dans l'armée régulière autrichienne.

L'insurrection, connue sous le nom de révolte de Krivošije, s'est terminée par la défaite complète de l'armée autrichienne. L'Autriche était forcée de mener des pourparlers avec les insurgés, d'accepter toutes leurs exigences et de conclure la paix - janvier 1870 — à Knezlaz à Krivošije.

Dans son ouvrage, l'auteur donne des détails du déploiement du combat pour la Renaissance Nationale en Dalmatie et à Boka Kotorska, rapproche à se sujet cette lutte aux événements du soulèvement de Krivošije et arrive à la conclusion que la défaite de l'Autriche et la paix conclue à Knezlaz, en grande partie ont contribué à la victoire du Parti National aux élections en 1870 et à la réalisation successive des buts pour lesquels le Parti avait lutté.